

УДК 159.923

СТРЕСОГЕННІСТЬ І ТРАВМАТИЧНІСТЬ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКІВ ЯК ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОЇ ОСОБИСТОСТІ З МОТИВАЦІЄЮ ДО САМОРОЗВИТКУ

Романець З.О., к. психол. н.,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Національний університет «Львівська політехніка»

Розглядаються теоретичні засади травматерапії, особливості характеристик травмуючих впливаючих факторів і специфіка реакцій на стрес і травму, обґрунтовується за допомогою реальних прикладів, що в життєвих буденних ситуаціях батьківсько-дитячих стосунків у функціональних пересічних сім'ях містяться джерела травматизації дітей, що виявляється у стрес-реакціях дітей як саморегуляторних механізмах психіки.

Ключові слова: *травматерапія, травмуючі фактори, стрес-реакція, батьківсько-дитячі стосунки, саморегуляторні механізми психіки.*

Рассматриваются теоретические основы травматерапии, особенности характеристик травмирующих влияющих факторов и специфика реакций на травму, обосновано с помощью реальных примеров, что в жизненных обыденных ситуациях родительско-детских отношений в функциональных обычных семьях содержатся источники травматизации детей, что проявляется в стресс-реакциях детей как саморегуляторных механизмах психики.

Ключевые слова: *травматерапия, травмирующие факторы, стресс-реакция, родительско-детские отношения, саморегуляторные механизмы психики.*

Romanets Z.O. STRESS SOURCE AND TRAUMATIC A PARENT-CHILD RELATIONSHIP AS THE PROBLEM OF A HEALTHY INDIVIDUAL WITH MOTIVATION FOR SELF-DEVELOPMENT

The theoretical principles of trauma therapy, especially traumatic characteristics influencing factors and specific reactions to stress and injury justified using real examples in everyday life situations parent-child relationships in functional families are ordinary sources of traumatization of children, manifested in stress the reactions of children as well regulatory mechanisms of the psyche.

Key words: *trauma therapy, traumatic factors, stress reaction, parent-child relationships, self-regulatory mechanisms of the psyche.*

Постановка проблеми. Міжособистісні стосунки в сім'ї як основному інституті соціалізації особистості є найважливішим фактором її розвитку та формування, джерелом становлення її як здорової, гармонійної, адаптованої й самоефективної, здатної до самореалізації та саморозвитку особистості. За умов дисфункційності сім'ї, з наявністю в ній насильства, девіантних поведінкових виявів батьків дитина піддається значному ризику набуття психічної патології, дезадаптованості, нездатності будувати стосунки, утворити сім'ю, виховувати власних дітей через стресогенний і травматичний вплив батьків на неї. Між зазначеними полярностями (гармонійним розвитком і патологією) існує континуум не явно виражених різного роду відхилень у поведінкових виявах і внутрішній психічній динаміці особистості дітей, підлітків, дорослих, які виникають у пересічних функціональних сім'ях через наявність у них нерідко неусвідомлюваних батьками стресогенних і травматичних впливів на дітей, що залишаються поза увагою дослідників через свою недостатню вираженість, ми-

нучість, неявність їхньої причинно-наслідковості, через утаємниченість реактивних психічних механізмів тощо. Пов'язуючи результати досліджень і теорію прив'язаності J. Bowlby [2] з концептуальними підходами травматерапії та сучасними психоаналітичними концепціями психіки, видається можливим розпізнати, зрозуміти, описати й висунути певні моделі для пояснення зазначених феноменів, тобто різного роду психічних, особистісних, поведінкових порушень тощо, які можна розглядати як порушення нарцисичного гомеостазу як системного психологічно-особистісного феномена, аналогічного фізіологічному гомеостазу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначеній проблематиці щодо стресогенності загалом і стресогенності батьківського впливу та його наслідків присвячені праці таких учених-дослідників, як Г. Сельє, J. Bowlby, J. Robertson, A. Meyer, M. Ainsworth, H. Kachele, A. Buchheim, K. Brisch, K. Krossmann, Ф. Шапіро, З. Фрейда, М. Klein, Л. Виготського та інших [2].

Постановка завдання. Метою статті є описати феноменологію наслідків стресогенних батьківсько-дитячих стосунків, окреслити характеристики стресогенних батьківських впливів, недостатньо чуттєвого материнського ставлення та інших ситуативних стресогенних факторів, представити ієрархічність варіативності реакцій на стресогенний батьківський вплив у контексті завдань розвитку системних властивостей психіки особистості дитини, спираючись на сучасні теорії розвитку, теорію прив'язаності (J. Bowlby), сучасні розробки психоаналітичної теорії, теорію травми [1] тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожну ситуацію контакту зі значущими дорослими (батьками) можна розглядати через характеристики-параметри впливу на дитину, а саме: на її я-характеристики (самооцінка, самовідчуття, самоставлення тощо), на формування ставлення до іншого, формування психологічних захистів, психологічних меж, організації її реакцій, організації психіки загалом. Залежно від інтенсивності впливу, його якісних характеристик (позитивні чи негативні переживання викликає цей вплив), від його надмірності чи адекватності буде залежати ступінь цілісності, інтегрованості психіки, що позитивно корелює з її керованістю та саморегуляторними можливостями [1].

Як відомо, травматичний вплив призводить до порушення процесів послідовної обробки інформації вищими відділами мозку, порушення процесів формування цілісної картини світу, інтеграції досвіду в цілісне переживання себе, порушення образу «Я». Травматичний досвід залишається відщепленим, не охопленим регуляторними механізмами психіки, а відтак – малокерованим або некерованим узагалі [1]. Поведінка людини набуває імпульсивності з втратою цілеспрямованості, з проблемним формуванням мотивації, із виникненням свого роду дисфункційних станів депресивного або агресивного характеру тощо. Загалом, батькам важко відстежити в такій поведінці дітей причинно-наслідкові зв'язки із власним психолого-педагогічним впливом.

Результатом особистісного соціального розвитку є формування ідентичності як переживання себе й ставлення до себе, як внутрішнє відчуття себе, своєї цілісності, єдності тощо; це певне відчуття «Я», певний стан (стани) «Я», яке в сучасній психоаналітичній літературі позначається поняттям «нарцисичного гомеостазу», як системне психічне утворення самосвідомості, як її «епіцентр», аналогічно тому, як епіцентром свідомості вважається самосвідомість. За аналогією з фізіологічним гомеостазом,

«нарцисичний гомеостаз» підтримується в динамічній рівновазі певними психічними регуляторними механізмами (механізмами психологічного захисту), які утримують його цілісність, і в разі недостатності регуляторних механізмів людина на суб'єктивному рівні може переживати різні стани Я – від поганого настрою, відчуття невпевненості в собі до деперсоналізації й дереалізації [4], що корелює з діапазоном зовнішніх поведінкових виявів особистості, які можна розглядати з точки зору норми або виходу за її межі. Видається доцільним оперувати саме поняттям «нарцисичного гомеостазу» (за аналогією з поняттям «фізіологічного гомеостазу») для узагальненого підходу до розуміння й пояснення феномена людської психіки та її функціонування як системного утворення, що дасть змогу здійснити спробу об'єднання розрізнених сучасних теоретико-практичних концепцій психологічної науки та практики.

Теорія прив'язаності Боулбі [2], підкріплена значною кількістю експериментів і спостережень, сприяє заглибленню в особливості та варіації характеру зв'язків між мамою й дитиною, між батьком і дитиною, різними близькими людьми та дитиною, а також у те, як формуються психічні механізми інтерпсихічної взаємодії та інтрапсихічної динаміки. Із близькими людьми межі особистості є відкритими, і відбувається інтенсивний обмін впливами, які торкаються глибинних структур, компонентів Я, особливо в періоди еволюції, тобто становлення особистості, коли формуються саморегуляторні механізми психіки, що будуть забезпечувати нарцисичний гомеостаз, формуються або сила Я, або його нестійкість, уразливість [4].

Рівень функціональності психіки щодо збереження нарцисичного гомеостазу відповідає за адаптивність, ефективність, якість переживання життя людиною, що суб'єктивно переживаються як стани Я. Уразливість, нестійкість нарцисичного комплексу може виявлятися в особливостях побудови стосунків з іншими, у побудові близьких стосунків, інтимно-сексуальних стосунків тощо. Йдеться про особливості побудови меж, захистів, активності й обміну у взаємодії з іншими почуттями, інформацією, енергією загалом.

Зважаючи на емпіричний досвід консультативної, психотерапевтичної роботи й теоретично-концептуальних розробок сучасної травматерапії, такого роду зв'язки виглядають цілком прозорими.

Так, наприклад, за умови жорсткого впливу та достатніх ресурсних можливостей дитини до опрацювання негативного

досвіду формуються жорсткі межі особистості, що притаманні невротичній структурі особистості [4] із, імовірно, масивним відщепленим травматичним досвідом, який не був інтегрованим у цілісний образ світу й образ власного Я. Поведінка такої особистості є послідовною, однак її можливості до розвитку, до змін є надто обмеженими, а за умов актуалізації травматичного досвіду, наприклад, через асоціативний тригер або суб'єктивне сприйняття впливу як атаки на її межі, структура особистості зазнає ситуативного порушення на кшталт нервових зривів з асоціальними поведінковими виявами та соматизацією психічних станів.

Психотичний рівень організації психіки зі слабкими несформованими межами [4] особистості формується за умов значної травматичності батьківського впливу та недостатності ресурсу психіки дитини збудувати власні межі особистості. Можна припустити, що межі будуються віддалено від безпосереднього контакту з людьми завдяки розбудові надто узагальненої картини світу із залученням інтелектуальних тлумачень містичних (магічних) зв'язків, із переживанням свого роду величі, недосяжності свого Я для інших людей. Не кажучи про примітивні захисти, у психотичної особистості зі збереженою здатністю до адекватного тестування реальності її вищі інтелектуальні захисти стають спрямованими на розбудову узагальнених когнітивних конструктів, тією чи іншою мірою віддалених від безпосередніх контактів із людьми [4].

Формування пограничної структури особистості із проблематикою нестійкості нарцисичного комплексу та недостатньої гнучкості саморегуляції у стосунках з іншими, частіше – з близькими, здебільшого виникає за умов надмірно тісного й емоційно нестійкого стосунку у формі надто інтенсивного втручання у внутрішній світ дитини за наявності недостатньої чутливості та розуміння потреб дитини або відчуженні дитини через, можливо, хибні установки та уявлення щодо правильності виховання в неї певних рис і властивостей. Наслідком такого роду материнсько-батьківської взаємодії з дитиною постає формування пограничної особистості з нестійкими межами, а відтак – із недостатньою цілісністю структури Я [4].

Наведене окреслення впливаючих на формування структури особистості та її меж факторів не претендує на вичерпність, воно лише слугує ілюстрацією зв'язків між батьківським впливом і наслідками щодо формування особистісних характеристик, зокрема, пов'язаних із феноменологією її самосвідомості, Я-характеристик тощо.

Стосунки батьків і дітей пронизує інстинкт прив'язаності, за яким проглядається інстинкт виживання дитини [2], тобто спрямованість на виживання себе, що корелює з поняттями егоцентризму, егоїзму, турботою про себе, потребами й бажаннями, щоб усі інші турбувались про неї. Аксиоматично можна стверджувати, що основним змістом егоїстичної потреби дитини є безпека, захист, підтримка та пізнання, самостійність і незалежність. Йдеться про потреби в їжі, комфорті тіла, а далі – соціальні потреби в прийнятті, визнанні та самореалізації, згідно з класифікацією потреб за А. Маслоу [5]. Зважаючи на статистику, наведену А. Маслоу, стосовно того, що рівня самоактуалізації та самореалізації досягають лише 2–3 % людей, можна припускати з огляду на теорію прив'язаності J. Bowlby [2], що основною причиною такого роду реалій є батьківський вплив на дітей у пересічних сім'ях, його стресогенність і травматичність, що не сприяє формуванню достатньо цілісної системи психіки, належного рівня свідомості й самосвідомості, розвитку гармонійної особистості з високофункціональним нарцисичним комплексом, а відтак – зі здатністю до саморозвитку й життєтворчості [2].

Конкретизуючи, варто зазначити, що від особливостей відносин прив'язаності народжується образ себе й образ іншого, образ світу загалом. Значущі стосунки – це вплив один на одного, це обмін стимулами, кожен з яких залишає свій слід у формі відгуку, реакції. Сукупність цих слідів, їхня послідовність, інші характеристики являють собою програми поведінки, програми реагування. Інакше кажучи, формується динамічний стереотип поведінки, що визначається як характер, це те, що закарбовано як система ставлень, як внутрішня складова характеру, а способи реагування, поведінкові вияви, вияви активності, відповіді, відгуку являють собою зовнішню складову характеру.

Якщо вплив стресовий, надмірний, неадекватний, виникають спотворення у відображенні та реакціях, тобто в програмах реагування та в їхніх системних психологічних феноменах-утвореннях – образі Я та образі Інших, а також в «образі» стосунків із ними, тобто йдеться про уявлення щодо характеру стосунків, про параметри каналу зв'язку, параметри впливу, загалом позитивного чи негативного.

Намагання описати зазначені феномени приводять до необхідності міркувань про психіку як інформаційну систему з врахуванням її системних характеристик, таких як гнучкість, адаптивність компенсаторність та ефективність, тобто здатність відповідати вимогам, певній меті [3].

Проблема розуміння та розпізнавання зазначених системних характеристик психіки на суб'єктивному рівні, тобто переживання їх суб'єктом психіки зсередини, на рівні суб'єктивного досвіду переживань стосунків з іншими, переживань себе у стосунках з іншими. Слушним є зазначити, що саме переживання внутрішнього досвіду є реальністю індивідуального життя кожної людини, переживання себе в різних стосунках, контактах, у процесі різних видів активності тощо.

Якщо травматизація має місце в процесі розвитку, тобто в близьких стосунках зі значущим іншим в контексті прив'язаності, то внутрішні програми, а відтак і системні утворення психіки набувають спотворень, що у феноменології діагностується як особистісні розлади, які, у свою чергу, виявляються в порушеннях стосунків з іншими, а з огляду на психоаналітичну теорію порушуються механізми захисту, психологічні межі особистості, здатність тестувати реальність і загалом порушується відчуття себе, образ Я, [4; 5], я-концептуальні утворення як системне внутрішньо-психічне утворення, як складова самосвідомості. Саме його можна вважати центральним головним системним утворенням, а всі інші параметри й характеристики – його похідними, його «інструментарієм». І одним із системних інструментів самоналаштування є рефлексивна здатність психіки.

Ефективність системи психіки визначається здатністю відповідати вимогам, поставленій меті, певному заданому ззовні або зсередини еталону, інакше кажучи, система психіки ефективно працює, коли є заданий напрямок, і тоді меті підпорядковується структура мотивів і поведінкових виявів, загальної активності [3].

У міжособистісному спілкуванні з батьками в процесі розвитку завдяки феномену соціабельності [5], тобто здатності піддаватися впливу, формується свідомість дитини загалом, що зазначається у відомому вислові Л.С. Виготського: «свідомість оформляється з іншої свідомості».

У разі впливу різних факторів і стимулів система психіки дає відгук відповідно до рівня мети, наприклад у спектрі від збереження цілісності системи до саморозвитку системи. Рівень і зміст мети відгуку на вплив визначається багатьма факторами – як параметрами зовнішніх впливів, так і внутрішніми психосоматичними характеристиками, зокрема психофізіологічними, нейропсихологічними, особливостями стрес-реакцій, темпераментальними характеристиками, а також рефлексивними, ментальними, духовними, морально-етичними характеристиками особистості тощо.

Уявляється доцільним представити певну ієрархію рівнів відгуку на вплив від безпосереднього відреагування емоційного стану до глибоко усвідомленого опрацювання власного когнітивно-емоційного стану за допомогою рефлексії та здатності до символізації досвіду. Йдеться про диференціацію та опис варіативності людських, суто психологічних форм вияву основних реакцій на вплив (стресогенний вплив) – нападу, втечі, завмирання:

- безпосереднє відреагування емоції,
- психологічна втеча,
- психологічний захист,
- психологічний опір,
- психологічний напад-агресія,
- прийняття впливу як акт покори й пристосування-витримання,
- прийняття впливу з подальшим опрацюванням як корисного, важливого, потрібного для засвоєння та залучення в систему власної структури психіки, наприклад, у формі знань, вмінь, навичок тощо,
- розуміння впливу як завдання саморозвитку власної системи психіки.

Закріплені програми такого роду реакцій на певні групи стимулів можна розглядати як рівні розвитку свідомості в контексті рівня розвитку системи психіки та її здатності до саморозвитку в спектрі – від рівня, що забезпечує лише самозбереження, до рівня розвитку свідомості, на якому є розвинутою здатність до усвідомленого саморозвитку, самовдосконалення.

Практична робота з клієнтами з різними психологічними проблемами підтверджує наведену стадіальність або рівневість відтворення цілісності психіки й підвищення рівня її функціональності та адаптивності. Для підтвердження сформульованої тези треба детальніше зупинитись на кожному з рівнів відгуку на вплив.

Безпосереднє відреагування емоції. Строго кажучи, усі зазначені рівні можна розглядати як різні форми відреагування, у яких завжди є присутньою емоційна компонента. Однак саме перший рівень передбачає безпосереднє відреагування назовні накопиченої емоції або їхня сукупність у певних діях, поведінці загалом. Наприклад, психопатичному клієнту дозволяють або, точніше, його спонукають безпечно відреагувати свій емоційний стан, наприклад, жбурлянням заповнених водою пластикових пляшок із метою вивільнення емоцій злості, агресії, що його переповнюють і які блокують його здатність адекватно мислити, приймати рішення, адекватно бачити ситуацію тощо. І доки він не вивільнить накопичене збудження, годі сподіватися на ефективну психотерапевтичну роботу з ним на когнітивно-

му рівні. Інший приклад роботи з глибоко травмованим клієнтом із втратою близьких під час землетрусу, у якого «застигли» геть усі емоції, і він сидить тривалий час в одній і тій самій позі, також показує ефективність застосування методики відреагування, коли клієнту дається папір та олівець і пропонується руками – спочатку однією, а потім другою – водити олівцем по папері колесними рухами як маятник, що також дає можливість вивести людину із заціпеніння, вивільняючи через рухи руками накопичені «застиглі» емоції та переживання, що, відповідно, дає змогу підступити до опрацювання травми на інших рівнях [1]. Важливо зазначити, що йдеться про системну відповідь психіки на вплив у формі «скидання» того надмірного, що накопичилось – надмірних переживань, що переповнюють суб'єкта болем, образою, гнівом тощо.

Наступний рівень реакції на вплив – психологічний захист як спосіб психіки хоча би зберегти свою цілісність від загрози її порушення, дезінтеграції. Сьогодні є відомими понад тридцять механізмів захисту, описаних у сучасних працях учених-психологів психоаналітичного спрямування, що забезпечують певний, відносно задовільний рівень функціонування психіки. Важливо знову зазначити, що це лише захист і збереження статусу-кво системи психіки конкретної особистості, і тут не йдеться про саморозвиток, а лише про адаптацію.

Рівень психологічної агресії-нападу являє собою спосіб відстоювання себе, який також є формою відреагування емоційного стану, можливо, із перекладанням відповідальності за власний стан на іншу особу. І в цьому випадку також залучається психологічний захист, найчастіше проекція, яка також не сприяє розвитку психіки, набуттю нею нових, пов'язаних із розбудовою внутрішньої структури психіки або принаймні з формуванням внутрішньо-психічних зв'язків або нових мисленневих конструктів, що відображають реальність. Прикладом може бути досить поширена серед людей властивість говорити за будь-яких ситуацій, що викликають напруження і дискомфорт: «Це через тебе». Такі явища є також досить поширеними серед дітей, що не є формою розвитку власної особистості, а лише захистом з агресивним перекладанням провини на іншого.

Рівень прийняття впливу як акт покори та пристосування-втримування пов'язаний із наповненням системи психіки інтроектами як неопрацьованим і недостатньо інтегрованим досвідом, який заважає формуванню таких системних характеристик психіки, як цілісність, гнучкість, творчість,

усвідомлення індивідом своїх потреб, бажань і таке інше.

Рівень прийняття впливу з подальшим опрацюванням як корисного досвіду, його інтеріоризація сприяє розвитку особистості, розбудові її внутрішньо-психічних структур у вигляді нових знань, вмінь, навичок, компетенцій, життєвих умінь тощо. Такого роду розбудова функціональності психіки відбувається через зовнішні умови, обставини, впливи, цілеспрямоване навчання тощо.

Рівень розуміння впливу як завдання саморозвитку власної системи психіки пов'язаний із цілеспрямованим розвитком особистості та передбачає здатність до внутрішнього пошуку розв'язання життєвих завдань, внутрішніх конфліктів, інших психічних станів, у яких є переживання дискомфорту, болю, страждання тощо в екологічному контексті, що означає усвідомлення себе як об'єктом, так і суб'єктом впливу на основі гуманістичних принципів, ненанесення шкоди, з передбаченням і відповідальністю за наслідки власних дій, вчинків, діяльності, активності загалом.

Висновки з проведеного дослідження. Батьківський вплив, стиль і зміст взаємодії з дітьми та іншими людьми, рівень структури й організації психіки батьків, чуттєвість батьків до потреб дитини й здатність на них реагувати впливають на тип прив'язаності дітей до батьків, у якій і завдяки якій формується структура психіки дитини, структура її особистості й характеру та функціональність її психіки загалом, а також закладаються параметри системного особистісного утворення самосвідомості з його комплексом регуляторних систем, таких як самість (self), образ Я, Я-концепція, нарцисичний комплекс тощо. Критерієм функціональності психіки може бути ступінь цілісності психіки й особистості, її здатність до символізації досвіду, надання досвіду змісту та значення, а відтак – здатність до його усвідомлення. Це й означає розвиток свідомості загалом, оскільки, за висловом О.М. Леонтєєва, «свідомість складається зі змістів і значень». Зовнішнім поведінковим корелятом функціональності й цілісності психіки є керованість поведінки людини з її доцільністю, гнучкістю й адаптивною, екологічною, просоціальною спрямованістю.

Важкі розлади психіки з виразною маніфестованою симптоматикою, способи й результати їх лікування та психотерапії дають можливість зрозуміти порушення цілісності структури Я аж до діагностування виявів множинної особистості як наслідок надінтенсивних травмуючих впливів на психіку дитини, що перешкодили формуванню

здатності до символізації досвіду, інтеграції його позитивних і негативних аспектів. Середні й легкі ступені порушень здатності до інтеграції аспектів досвіду дитини виявляються в різних формах уникаючої, агресивної, опозиційної, імпульсивної поведінки дітей, що свідчить про відщеплені, неінтегровані аспекти досвіду, а відтак є практично некерованими, такими, що погано піддаються саморегуляції зовні.

Важливим завданням формування особистості є формування мотивації та здатності до власного розвитку, до власної життєтворчості. Традиції сімейної педагогіки й соціалізації загалом недостатньо фокусуються на такого роду меті виховання та формування особистості. Водночас ідея щодо формування самоєфективності самозарадності дитини у своєму житті існує у свідомості чи підсвідомості батьків ніби по замовчуванню, як своєрідна «над ідея», однак у реальних щоденних психолого-педагогічних взаємодіях батьків із дітьми радше тренується щось протилежне – слухняність, покірність, підпорядкованість, а відтак – несамостійність, залежність і безвідповідальність. Методи, способи, особливості батьківського впливу нерідко набувають стресогенного та травматичного змісту, що може призводити до сповільнення особистісного розвитку дитини або його спотворення.

Батьківський вплив можна розглядати як травматичний, стресогенний за умов таких його характеристик: 1) надмірна інтенсивність (крик, фізичне насильство), що викликає в дитини страх значної інтенсивності; 2) раптовість, несподіваність для дитини, коли дитина захоплена своєю грою, іншою діяльністю, і її раптом відривають з надмірною інтенсивністю, фізичним насильством – тягнуть, волочать, залякують тощо, що також викликає страх і переживання безпорадності, неможливості відстояти себе; 3) набуття дитиною досвіду некерованості світу, оскільки вона отримує досвід втручання проти її волі, досвід втрати контролю, втрати можливості задоволення потреб, можливості управління своєю діяльністю водночас із неможливістю відреагувати на такого роду стресогенний вплив природним шляхом, тобто уникненням впливу через втечу або шляхом його безпосереднього усунення. Зрозуміло, що усунення стресогенного батьківського впливу неможливо здійснити через статусність батьків, залежність від них і просто через перевагу батьків над дитиною у фізичній силі. Як було зазначено, реакцією дитини на стресогенний вплив батьків буде страх, почуття беззахисності, безпорадності, безвиході, а значить – переживання стану жертви [1], відданої на поталу, що призводить до психофізіологічної стрес-реакції різних рівнів – від

соматичного до психологічного. І, оскільки, психіка – це система, що самопрограмується, самоорганізовується та саморозвивається [4], можуть спотворюватись усі її системні характеристики та її функціональність через травмуючий батьківський вплив (вплив інших опікантів). Під спотворенням мається на увазі набуття системою психіки дитини механізмів психологічного захисту, що відображаються на її характерологічних особливостях, регуляторних механізмах поведінки тощо. Можна стверджувати, що внаслідок стресогенного впливу може виникати певною мірою функціональна недостатність психіки в сенсі порушення її здатності до інтеграції досвіду, а відтак – до неспроможності формування цілісності особистості, що, у свою чергу, виявляється у зниженні регуляторної здатності різних рівнів – від когнітивного, емоційного до вольового, поведінкового загалом. Оскільки йдеться про вплив на дитину в пересічних функціональних сім'ях, маються на увазі незначні порушення у функціонуванні психіки, подібні до «малої мозкової дисфункції», яку діагностують у логопедії за умови, наприклад, невимовляння певних букв алфавіту у віці, коли це вже означає відхилення від норми.

Насправді, батькам та іншим, долученим до виховання дитини особам, видається нелегким розрізнити в сімейному психолого-педагогічному процесі ті впливи, що сприятимуть розвитку дитини у її «найближчій зоні розвитку», що можуть переживатися нею як внутрішній поштовх, спонукання, цікавість тощо, і ті батьківські впливи у певних ситуаціях, що призводять до переживання дитиною стану жертви, відданої на поталу, які супроводжуються переживанням сильного страху, беззахисності, безпорадності тощо.

Підсумовуючи, треба зазначити, що проблема стресогенності батьківського впливу в пересічних функціональних сім'ях призводить не тільки до блокування мотивації саморозвитку дітей, а й до більш серйозних порушень функціонування психіки, що виявляється в опозиційній поведінці, невиправданій агресивності дітей і підлітків, зниженні пізнавальної активності, мотивації до навчання тощо.

Проблемне поле зазначеної тематики полягає в декількох аспектах: 1) недостатність усвідомлення батьками мети особистісного саморозвитку дитини; 2) недостатня передбачуваність результатів батьківського психолого-педагогічного впливу, тобто батьки не в змозі передбачити, які саме характеристики та властивості вони виховують у власної дитини, навіть за умов наявності у свідомості батьків поставленої мети через неочевидність причинно-наслідковості в психічних ви-

явах особистості дитини й відтермінованість у часі наслідків батьківських впливів; 3) мета виховання дитини носить здебільшого орієнтацію на поведінкові, тобто зовнішні, вияви дитини без врахування необхідності формування саме внутрішньо-особистісних утворень, таких як образ Я, Я-концепція, функціональний нарцисичний комплекс тощо; 4) незнання закономірностей функціонування дитячої психіки, особливостей завдань розвитку вікових новоутворень у різні вікові періоди, а відтак – неможливість вчасно зауважувати міні-відхилення в емоційних, комунікативних, поведінкових виявах дітей і вносити корекцію у власну взаємодію з дітьми; 5) відсутність у батьків відповідних психолого-педагогічних умінь і навичок, необхідних для досягнення окресленої мети виховання щодо формування внутрішніх функціональних психічних новоутворень власної дитини навіть за умов її усвідомлення та розуміння батьками.

Вочевидь, постає завдання батьківського всеобучу, психологічної просвіти, популяризації глибинних теоретично-практичних психологічних знань, фахових психотерапевтичних напрацювань серед молодих людей, що стали або готуються стати батьками та й у суспільстві загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Shapiro F., Hofmann A. EMDR-Institut Deutschland Вступний семінар з методу EMDR: посібник. Ч. 1. 1994. Інтерн. URL: <http://www.EMDR-Institut.de>
2. Бріш К.Г. Розлади прив'язаності від теорії до терапії: посібник. Львів: 2012. 314 с.
3. Либін А.В. Дифференціальна психологія: на пересеченні європейських, російських і американських традицій. М.: Смысл, 1999. 532 с.
4. Мак-Вільямс Н. Психоаналитическая диагностика / Пер. с англ. Класс, 1998. 438 с.
5. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник. К.: Центр учбової літератури. 2008. 688 с.

УДК 159.923.2

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ МЕТАМНЕМІЧНИХ І КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Саврасов М.В., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри загальної психології

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Ермоленко К.В., старший викладач кафедри загальної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Дослідження присвячене теоретичному обґрунтуванню та емпіричному вивченню психологічних особливостей взаємозв'язку метамнемічних і креативних властивостей особистості студента педагогічного ВНЗ. Аналізується неоднорідність психологічної динаміки образної креативності та метапам'яті протягом професійної підготовки майбутнього педагога. Встановлено, що метапам'яті і креативність як динамічні багаторівневі психічні якості здійснюють позитивний взаємовплив у навчальній діяльності.

Ключові слова: *особистість, суб'єкт, студент, навчання, метапам'яті, креативність, творчість.*

Исследование посвящено теоретическому обоснованию и эмпирическому изучению психологических особенностей взаимосвязи метамнемических и креативных свойств личности студента педагогического ВУЗа. Анализируется неоднородность психологической динамики образной креативности и метапамяти на протяжении профессиональной подготовки педагога. Установлено, что метапамять и креативность как динамические многоуровневые психические качества осуществляют позитивное взаимовлияние в учебной деятельности.

Ключевые слова: *личность, субъект, студент, обучение, метапамять, креативность, творчество.*

Savrasov M.V., Yermolenko K.V. FEATURES OF THE CONNECTION OF METHAMNEMONIC AND CREATIVE CHARACTERISTICS IN THE STRUCTURE OF THE STUDENT'S PERSONALITY

The research is devoted to the theoretical substantiation and empirical study of the psychological peculiarities of the interconnection of metamnemonic and creative properties of a student of a pedagogical HEE. The heterogeneity of the psychological dynamics of figurative creativity and metamorphosis during the professional training of the future teacher is analyzed. It has been established that metamemory and creativity as dynamical multi-level psychic qualities have a positive mutual influence on educational activity.

Key words: *personality, subject, student, learning, metamemory, creativity, creation.*